

УДК [340.12/.13.05:342.22-042.65]:329.614-027.542](477.8)"1941"(094.5)

**АКТ ПРОГОЛОШЕННЯ ВІДНОВЛЕННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ 30 ЧЕРВНЯ 1941 РОКУ
ЯК ДЕКЛАРАТИВНО-ПРАВОВА ПІДСТАВА
НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ У ПІДПІЛЛІ**

Богдан Гутів, Владислав Петришин***

**Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: bohdan.gutiv@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-8535-3590*

***Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: vladyslav0333@gmail.com
ORCID ID: 0009-0000-6014-3650*

Проаналізовано правову природу, зміст, передумови та історико-правове значення Акта проголошення відновлення Української Держави. Застосовано метод компаративного історико-правового аналізу. Об'єктивно оцінено з історико-правового погляду Акт 30 червня 1941 р. як правову підставу для національного державотворення України на рідних землях у підпіллі в призмі категорії Української підпільної держави. Подано розуміння Акта як декларативно-правового документа незалежницького характеру, що є частиною конституційної традиції української державності та невід'ємним елементом етапного історичного процесу державотворення України.

Акт проголошення відновлення Української Держави посідає належне місце в тисячолітній традиції державотворення в Україні та багатовіковій історії українського державотворення. Його роль та значення не є переоціненим щонайменше з огляду на подальші державотворчі та правотворчі процеси, які відбувалися на рідних землях у 1941–1954 рр. Наведено витяги з першоджерел, наукових праць дослідників та очевидців подій, що дають змогу стверджувати про наявність легітимної мети проголошення Акту, пропорційності в наслідках його проголошення та доцільність задокументувати у світовій історії прояв прагнення українського народу до самостійності та побудови власної незалежної держави – Української Самостійної Соборної Держави (далі–УССД), реалізацію загально визнаного і природнього права українського народу та нації на самовизначення.

Запропоновано на основі уніфікованої наукової концепції закріпити на законодавчому рівні основні засади державної політики в питаннях національно-визвольної боротьби Організації Українських Націоналістів (далі–ОУН), Української Повстанської Армії (далі–УПА) та Української Головної Визвольної Ради (далі–УГВР) як суб'єктів національного державотворення України. Доведено легітимність Акта проголошення відновлення Української Держави та його фундаментальне значення в історії національного державотворення України в ХХ ст.

Ключові слова: суверенна воля українського народу, право на самовизначення, Українська підпільна держава, глава держави, українська національна державність у підпіллі.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2026.82.073>

Постановка проблеми. Станом на зараз ще досі не до кінця визначеним залишається політико-правовий статус Акта 30 червня 1941 р. у провідних наукових школах України та керівних політичних колах, що, зокрема, зумовлюється відсутністю єдиної державницької наукової концепції та її закріплення на законодавчому рівні Верховною Радою України. Не систематизованими є підходи науковців до розуміння правової природи і правового змісту Акта 30 червня 1941 р. в призмі національних процесів державотворення та правотворення. Внаслідок цієї невизначеності породжуються негативні наслідки не лише в науково-дослідному контексті, а й для становища України в міжнародних відносинах з Республікою Польща та, безумовно, у війні з рашистським московським режимом.

Також через ідеологічні розбіжності між прихильниками різних провідних діячів ОУН виникає спотворення об'єктивної дійсності та неправильна оцінка реального значення Акта 30 червня 1941 р. в контексті процесу українського національного державотворення. Все це відобразилося і на наукових роботах ряду дослідників. Тому-таки зміст статті полягає не в аналізі ідеологічних чи внутрішніх організаційних розбіжностей у формах і методах боротьби ОУН, а в історико-правовому аналізі правової природи та правових наслідків проголошення Акта для становлення української національної державності в підпіллі та згодом незалежної України в 1991 р. Слова доктора Д. І. Донцова можна брати за абстраговане завдання цієї статті: «ті, що не відреклися відвічних ідеалів України і не капітулювали перед чужинецькою силою, повинні собі не лише чуттєво, але й духово усвідомити величезну вагу ідейну й практичну таких актів, як Акт 30 червня 1941 року».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висвітлюючи проблематику національно-визвольної боротьби українського народу, зокрема діяльності українського націоналістичного руху, Акт 30 червня 1941 р. досліджували науковці, серед недавніх праць котрих варто виокремити роботи І. К. Патриляка, В. М. В'ятровича, І. О. Мамонтова, Б. Й. Тищика та ін. Вагому роль для комплексного та компаративного аналізу відіграє поєднання історичної, правової та історико-правової оцінки.

Мета статті. Визначення правового змісту та надання правової оцінки Акта 30 червня 1941 р. є однією з гарантій створення єдиного наукового та законодавчого підходу для впровадження історико-правової концепції Української підпільної держави як одного з історичних етапів національної державності України (1941–1954 рр.). Подання уніфікованої правової оцінки Акта 30 червня 1941 р. дозволить забезпечити єдине державницьке розуміння українських національних процесів державотворення та правотворення, що відбувалися у підпіллі та в умовах окупації і Другої світової війни.

Виклад основного матеріалу. Завершення Перших визвольних змагань 1917–1921 рр. поразкою української державності та переміщення державних інституцій на еміграцію спонукало національно-визвольні політичні сили до пошуку нових форм та методів боротьби за власну державу проти окупаційних режимів. Український національний політикум у міжвоєнні роки був репрезентований УНДО, націонал-консерваторами (прихильниками гетьманату), урядом УНР в екзилі та націоналістичним рухом (УВО, ЛУН, СУНМ та ін). З огляду на геополітичну ситуацію у Європі, політичну кризу демократії, розвиток правих ідеологій та інші причини панівне становище посів український націоналістичний рух, об'єднаний під егідою ОУН у 1929 р. як понадпартійної, національно-визвольної, революційної, політичної організації, що поставила собі за мету здобуття УССД.

Вбивство в 1938 р. полк. Євгена Коновальця – засновника, голови ОУН, лідера українського націоналістичного руху і провідника української нації – остаточно загострило розбіжності всередині ОУН у контексті методів боротьби за УССД між військовою елітою та інтелігенцією Перших визвольних змагань, які діяли на еміграції, і молодим поколінням українських патріотів-революціонерів, які здебільшого проживали на рідних західноукраїнських землях. У 1940 р. така ситуація спричинила, як заведено вважати, розкол у середині ОУН. Утворився Революційний Провід ОУН на чолі з Степаном Бандерою. Отож історіографічно зі 1940 р. ОУН репрезентується двома крилами: ОУН А. Мельника, який був обраний головою в 1939 р. в Римі, та ОУН (революційна) з Проводом, очоленім у 1940 р. С. Бандерою. Відтак, наступні етапи національно-визвольної боротьби характеризуватимуться різними методами, формами та діями з боку двох частин ОУН. У статті наводимо матеріал для аналізу передумов та правової природи Акта 30 червня 1941 р., який відповідно належить саме ОУН (рев.).

З Маніфесту Проводу ОУН (рев.) до українців та інших народів СРСР про спільну національно-визвольну боротьбу для утворення національних держав з грудня 1940 р. читаємо заклик, що тільки через повний розвал московської імперії і шляхом Української Національної Революції та збройних повстань усіх поневолених народів можливе здобуття Української Держави та визволення поневолених Москвою народів. «Українці – до безпощадної боротьби з московсько-більшевицьким гнетом! Валіть московську тюрму народів! Свобода всім поневоленим!» [1, с. 13–14].

У квітні 1941 р. відбувся II Великий Збір ОУН (рев.) у Кракові, на якому схвалено програму боротьби за незалежність України в умовах війни. У Постанові констатовано, що визвольно-революційну боротьбу за визволення всіх українських земель і за з'єднання їх в одну Соборну й Незалежну Державу вела ОУН, спираючись на власні сили українського народу, відкинувши загалом орієнтацію на чужі сили, а зокрема на історичних ворогів України. У 1941 р. молоді революціонери ОУН скликали II ВЗ з метою перевірити позиції ОУН, вирішити й устійнити напрямні визвольної політики в обличчі грядучих подій та застосувати методи й тактику боротьби до нової, зміненої політичної ситуації, яка виникла внаслідок упадку Польської держави й румунської окупації на Західних і Південно-Західних українських землях і включення їх у тимчасовий склад СРСР та загорнення Закарпатської України Мадярищиною, з одного боку, а з іншого – європейська війна наполеонівського масштабу, внаслідок нечувано швидкої й далекосяжної зміни політичного обличчя цілого європейського континенту, зокрема безпосередньої близькості вирішних для долі України кінцевих днів війни. Нове політичне положення, відмінності умовин революційної праці й далекосяглі наслідки роботи ОУН вимагали політичного дозброєння і найдодільнішої тактики боротьби [1, с. 15–16].

З Політичних вказівок Проводу ОУН для низових організацій в умовах війни, датованих травнем 1941 р., читаємо, що ОУН використає війну з СРСР для розгорнення боротьби за Суверенну Соборну Українську Державу і прискорення її здобуття... Своім завданням ОУН визначає в такій ситуації: не допустити, щоб Україна була тільки тереном розгри чужих сил з нашим ворогом, а вслід за тим об'єктом чужого володіння. Навпаки, власною боротьбою, будівництвом власної держави власними силами, за власною ініціативою здобути собі роль підмета й партнера, учасника війни та співтворця нового ладу на руїнах московської імперії. ОУН виключає роль обсерватора та пасивно-вичікуючу поставу супроти подій, що

йдуть на українські землі, а зокрема супроти війни інших держав проти Москви і їхнього порядкування [1, с. 23–25].

Далі знаходимо докази того, що остаточне рішення проголосити відновлення Української Держави у вигляді незалежницької декларації було прийняте під час краківського Великого збору ОУН (рев.) і також викладено на папері в травні 1941 р. У розділі «IV. Будова Української Держави» закріплено наступне: 1. Рівночасно з піднесенням збройного зриву проти Москви розпочинаємо відбудову Української Держави. 2. На звільнених від московсько-більшовицької окупації частинах української землі, не ждучи на ніщо, ОУН проголосує відбудову Української Держави, встановлює владу, яка має зорганізувати державне життя в усіх ділянках та кермувати ним. 3. Мандат до проголошення української державності та встановлення влади дає нам довголітня революційно-визвольна боротьба, підняття народного зриву, державно-творча ініціатива та активна сила. 4. Таким самим мандатом користувалася би така самостійна українська сила, яка би перша піднесла зрив та розпочала будову Самостійної Української Держави на Осередніх і Східних українських землях. 5. При будованні Української Держави мають бути зосереджені всі українські сили, мусять у ній взяти участь усі українці, що щиро й чесно з відданням будуть працювати для неї та обороняти й заступати її інтереси. 6. Уконститування тривалої державної влади має бути оперте на організованому вияві волі цілого українського народу у формі зініційованого ОУН загального вибору голови Української Держави по звільненні більшої частини українських земель та початковому наладнанні державного життя. 7. Відношення до чинників союзних держав на поданій попередньо платформі установає державна влада України на самому початку. 8. Якщо би на Україну прийшли війська таких держав, що вороже відносяться до української державності, тоді наша визвольна боротьба увійшла б у новий період [1, с. 25–26].

Як бачимо з тексту, ОУН (рев.) мала своїм завданням фактично і юридично проявити ініціативу національному державотворенню України та бути проводом і авангардом у боротьбі за Українську Державу. Вважалося доречним негайно після деокупації українських земель від радянського режиму почати встановлення державної національної влади, без огляду на ставлення до цих дій новим окупантом Німеччиною, але сподіваючись на толерацію або відсутність протидії з її боку. Як знаємо, нацистський режим відмовився визнавати українську державність, що не скасовує правові наслідки державницьких дій, зокрема Акту 30 червня 1941 р., до того ж Провід ОУН (рев.) відмовився його відкликати на вимогу німецької влади. Зазначимо, що питання співпраці чи так званого «союзнитва» ОУН з Німеччиною не висвітлюється у цій статті з огляду на те, що реально ці відносини, які в дійсності мали місце, відкидаючи міфи та відверту брехню радянської пропаганди і псевдонауки, жодним чином не впливають на легітимність Акта 30 червня 1941 р. Питання «колабораціонізму» взагалі не піднімається, адже ряд науковців, насамперед, І. Патриляк, В. В'ятрович, І. Мамонтов та інші у своїх дослідженнях спростували цей російський міф і наратив, тому немає потреби повторно доводити доведений факт відсутності колабораціонізму в діях ОУН. А окремі питання можуть бути висвітлені з правовими акцентами в іншій праці.

Аналізуючи наведене, констатуємо, що ОУН (рев.) сприймала німецько-радянську конфронтацію (зрештою війну) як разову та єдину можливість вибороти українську державність, застосовуючи ефект неочікуваності, метод «доконаних фактів», діючи рішуче, швидко та безапеляційно, що є цілком виправдано, про що йтиметься. Натомість ОУН залишалася на позиціях узгодження встановлення

державності з владою Німеччини, намагаючись у такий спосіб нівелювати протидію чи придушення таких дій новими окупантами, які відповідно збройно контролювали звільнені від радянського режиму території України.

Як зазначає І. Патриляк, тактично обидві ОУН підійшли до реалізації своїх планів дуже подібно, але відмінність у їхніх діях полягала в ключовому моменті – часі і місці оголошення державності. ОУН (рев.) прагнула спочатку війни оголосити незалежницьку декларацію і створити в такий спосіб юридичну підставу для подальшого державотворення або для розгортання опору новій окупації. Своєю чергою, ОУН на чолі з полк. А. Мельником головним завданням вважали закріплення в Україні й поступовий рух до державності знизу вгору, а не навпаки [2, с. 127].

Так, Б. Тищик зазначив, що ОУН А. Мельника деякий час справді намагалася співпрацювати з окупаційною владою, що пояснювалося намірами спробувати вплинути на німців, поступово схиляючи їх до надання Україні бодай обмеженої самостійності. Тільки ОУН С. Бандери відмовилася співпрацювати з німцями, оскільки вони не збиралися давати жодних гарантій стосовно двох основних вимог-постулатів ОУН – надати Україні незалежність і забезпечити її майбутнє та звільнити С. Бандеру. Тобто ОУН (рев.) швидко зрозуміла, що в особі нацизму український народ має непримиренного ворога, котрий плекає суто імперіалістичні, загарбницькі наміри стосовно України. Організація відтепер пішла в підпілля і розгорнула боротьбу проти нацистів. Першочергове завдання ОУН (рев.) було визначене на конференції у вересні 1941 р.: «Пропагандистсько-роз'яснювальна підготовка для активної боротьби з німецькими окупантами... Водночас така сама акція проти нових спроб більшовизації українських територій [3, с. 34–35]».

Ще до війни ОУН (рев.) передбачала, що їй робитимуть «закиди» в «перевищенні своїх повноважень» і нелегітимності Акта відновлення державної незалежності. Тому, намагаючись забезпечити максимальну легітимність діям похідної групи Я. Стецька, на яку було покладено завдання проголосити відновлення самостійності у Львові, керівництво ОУН (рев.) домоглося створення Українського національного комітету в Кракові, який об'єднав представників більшості емігрантських організацій і своєю декларацією від 14 червня 1941 р. фактично «благословив» людей зі спеціальної похідної групи Я. Стецька на проголошення історичного Акта.

І. Патриляк констатує, що в умовах війни організувати «більш легітимне» з юридичного погляду проголошення незалежності було абсолютно нереально. Окрім того, подібним революційним шляхом реалізації права нації на самовизначення неодноразово послуговувалися національно-визвольні організації у різних куточках світу, і це не є підставою для ставлення під сумнів повноцінності створених у такий спосіб держав. Альтернативою проголошенню львівської декларації було лише пасивне спостереження за зміною окупаційного режиму на українських землях, повна дискредитація та маргіналізація національно-визвольного руху і, зрештою, перетворення його на «п'яте колесо» в нацистському окупаційному возі (що реально відбулося у сусідній Білорусії).

Ведучи мову про легітимність Акта 30 червня 1941 р., не слід також забувати, що він був підтриманий численними зборами громадян, проведеними в різних куточках Західної та Правобережної України аж до Фастова на Київщині включно. Про це свідчать тисячі рішень, зафіксованих протоколами зборів, скріплені підписами громадян, що зберігаються у центральних архівах Києва [2, с. 127].

Як зазначає І. Мамонтов, для повної легітимізації Акта відновлення державності належало б провести всенародний референдум із метою виявлення ставлення усіх верств населення до цього юридичного факту. Враховуючи, що на той час подібний захід реалізувати було неможливо внаслідок широкомасштабних військових дій між нацистською Німеччиною та СРСР, в яких була задіяна переважна більшість українського населення, що мали або могли б мати право голосу, керівництво ОУН (рев.) разом з іншими українськими політичними діячами прийняло рішення, яке було єдино реальним у такій ситуації. ОУН (рев.) вирішила з'ясувати громадську думку з приводу незалежності України після прийняття Акта, тому що проведення заходів всенародного волевиявлення могло б викликати репресії з боку окупаційного режиму, що підтвердилося подальшим розвитком подій. На думку радикальних націоналістів, політична еліта українського народу була реально уповноважена на такі дії, оскільки ніхто інший природно не міг мати такого права, а також ніхто не заявив такого права на той момент на території українських земель, що були під окупацією німців [4, с. 102–103].

На думку науковця, з політико-правового погляду мета прийняття цього декларативно-правового документа збігалася зі загальним волевиявленням українського народу, що є підставою для легітимності влади новостворених державних інституцій. В історико-правовому сенсі відновлення Української Держави Актом 30 червня 1941 р. означало заперечення колабораціонізму й одночасно надавало формованим органам української державної влади атрибути легітимності [4, с. 104].

Говорячи про використання у назві Акта словосполучення «Українська Держава», цілком помилковим є позиція деяких дослідників, що проголошення відновлення України в такій формі (з таким формулюванням) містить юридичний дефект, адже начебто відсилає нас до Гетьманату П. Скоропадського. На нашу думку, слід чітко диференціювати зміст та форму Акта 30.06.1941 р. Правове значення та правові наслідки породжує власне зміст, а форма – назва України, відновлення якої проголошується, не змінює і не заперечує суті змісту, а вживається у безпосередньому розумінні «Україна», а не Українська Держава гетьмана П. Скоропадського, хоча назви дійсно ідентичні. Даючи критичний аналіз назві, справді з висоти історії слід визнати, що автори Акта 30.06.1941 р. могли не породжувати такої «термінологічної колізії» і не надавати критикам документа можливості стверджувати про помилку, недоопрацювання чи історичну колізійність у назві. Однак, очевидно, що ОУН не мала на меті відновити Гетьманат П. Скоропадського, а просто застосували загальноживане формулювання, яке 23 роки тому було назвою української державності в період I визвольних змагань.

Після проголошення Акта 30 червня 1941 р. похідні групи ОУН одразу почали формувати місцеву державну адміністрацію та міліцію, тобто намагалися встановлювати цивільну владу. Створено Українське Державне Правління (далі – УДП) як головний орган виконавчої влади, до складу якого входили такі посади: Голова УДП, заступник по справах Нар. Освіти і виховання, Нар. Здоров'я, по військових справах, по справах Пропаганди, юстиції, Нар. Господарства, Фінансів, ресорт Рільництва, Комунікації, начальник Канцелярії УДП та ін. Відповідно до Акта 30 червня 1941 р. Главою Держави (Провідником) ставав Степан Бандера, а Очільником уряду (Головою УДП) Ярослав Стецько. Такий державний устрій був тимчасовим і зумовлений умовами воєнного стану.

Зрештою і він зазнав швидких суттєвих змін внаслідок протидії та репресій німецької окупаційної влади. Відносно вільна діяльність українських адміністра-

тивних структур (сільських, міських, районних, окружних, обласних державних адміністрацій, окружних державних управ та ін.) завершилася у кінці липня – на початку серпня 1941 р. Як наслідок масових арештів провідних членів ОУН та посадовців УДП процес державного будівництва було переведено на нелегальне і конспіративне становище. Надалі український національно-визвольний рух перейшов до етапу об'єднання всіх збройних формувань у лавах підпільної державної військової інституції – УПА. Лише після завершення формування мілітарної структури, яка здійснювала і військову, і державну владу, українська національна державність у підпіллі почне оформлюватися у політико-правовому змісті створенням УГВР у 1944 р. Тоді таки в програмних документах УГВР буде чітко закріплено центральні органи підпільного державного апарату.

Застосувавши компаративний історико-правовий метод, слід зазначити, що незалежницький характер Акта проголошення відновлення Української Держави простежується також і крізь призму конституційної традиції української державності. У преамбулі до чинної Конституції України 1996 р. закріплено: «Верховна Рада України (далі – ВРУ) від імені Українського народу – громадян України всіх національностей, виражаючи суверенну волю народу, спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення..., усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішніми та прийдешніми поколіннями..., приймає цю Конституцію – Основний Закон України». Відтак, два фундаментальні документи визначають своїм джерелом волю українського народу, відповідно приймаються у його інтересах. І в Акті 30 червня 1941 р., і в Конституції наголошується на взаємозв'язку багатовікової боротьби цілих поколінь українців за Україну. В Акті це закріплюється формулюваннями «проголошує відновлення Української Держави, за яку покляли свої голови цілі покоління найкращих синів України». Також у назві зазначається «відновлення» України, що символізує спадкоємність української державної традиції, яку, щоправда, юридично не закріплено безпосередньо в назві Акта проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р., хоча в самому тексті згадується «продовження тисячолітньої традиції державотворення в Україні». Суверенна воля українського народу в Акті 1991 р. не породжує сумнівів у легітимності такого джерела влади ні в наукових, ні в політичних колах України. Абсолютно аналогічний підхід повинен бути загально визнаним і законодавчо закріпленим в незалежній Україні щодо Акту 30 червня 1941 р.

До того ж Акт Проголошення відновлення Української Держави отримав благословення митрополита Андрея Шептицького, який на той час дійсно займав почесне місце релігійного лідера української нації. У Пастирському листі до українського народу він пише: «З волі Всемогучого Бога в Тройці Єдиного зачалася нова епоха в житті Державної Соборної Самостійної України. Народні Збори ствердили й проголосили ту історичну подію... Воєнні часи вимагатимуть ще многих жертв, але діло розпочате в ім'я Боже, з Божою благодаттю, буде доведене до успішного кінця. Жертви, яких потрібно конечно до досягнення нашої цілі, полягатимуть передовсім на послушному піддані справедливим наказам влади, не противним Божим законам. Український народ мусить у цій історичній хвилині показати, що має досить почуття авторитету й життєвої сили, щоб заслужити на таке положення серед народів Європи, в яким міг би розвинути усі Богом дані сили. Карністю, солідарністю, совісним сповненням обов'язків, докажіть, по ви дозрілі до державного життя. Установленій владі віддаймо

належний послух. Узнаємо Головою Державного Правління України пана Ярослава Стецька. Від Уряду ним покликано до життя очікуємо мудрого, справедливого проводу та заряджень, які узгляднили б потреби й добро всіх замешкуючих наш край громадян, без огляду на це, до якого віросповідання, народності й суспільної верстви належить. Бог нехай благословить усі Твої праці, Український Народе, і нехай дасть усім нашим Провідникам Святу Мудрість з Неба [5, с. 381–382]».

Робимо висновок про ще один взаємозв'язок між згаданою в Конституції відповідальністю перед Богом та благословенням митрополита А. Шептицького державотворення України, зокрема Акта 30 червня 1941 р. Важливе значення у правових звичаях і національній правовій доктрині займає релігія, а саме незалежна українська церква, що зумовлюється історично. У 2019 р. Україна нарешті отримала Томос про автокефалію Православної церкви України, продовжуючи процес від'єднання від імперського московського простору. Визнаємо українську незалежну від Москви церкву однією з підвалин української державності поряд з українською мовою, які своїм історичним впливом і значенням тривалий час замінювали українському народу власну державу, зберігали його звичаї та традиції і зрештою стали одними з вирішальних чинників становлення українських національних державностей різних історичних епох. Хоч А. Шептицький належав до Української Греко-католицької церкви (далі – УГКЦ), насправді він, будучи лідером української незалежної церкви, представляв суверенну волю всього українського народу як джерела влади. До того ж, окрім УГКЦ, Акт благословили Голова Української Православної Церкви на Волині митрополит Полікарп та єпископ Григорій, що свідчить про всенародну підтримку різних українських церков [6, с. 331–336].

Степан Бандера, будучи провідником проголошення ОУН Акта 30 червня 1941 р., констатує, що Революційний Провід ОУН наважився на такий шлях ставлення визвольної справи і зв'язку з німецько-більшовицькою війною планою, після всестороннього обмірковування. У 1948 р. у «Слові до українських націоналістів революціонерів» він пише, що справжня самостійницька політика мусила йти шляхом докраних фактів, власної ініціативи, не оглядаючись на політику Німеччини, а коли треба, то виразно проти неї. Український народ мусив на початку нової ситуації, створеної воєнними подіями на його землях, виразно і рішуче сказати своє слово, творити своє життя за власною волею, власними рішеннями. І так сталося. Проголошення Народними Зборами у Львові відновлення, Української Держави, створення Тимчасового Державного Правління, проведення всенародного плебісциту у формі висловлення волі народу на масових відкритих маніфестаціях, зборах-здвигах на всій українській землі, вільній від більшовицької окупації, розгортання державного будівництва у всіх галузях – все це довершилося власною волею і власними силами українського народу, незважаючи на бажання і ставлення німців, проти їхньої волі [5, с. 383].

«Ми глибоко переконані, що честь нації, історична і політична конечність наказували так поступати. Ми не мали надій на те, що такі довершені факти і так виявлена рішуча воля українського народу вплинуть на зміну політичних планів Гітлера супроти України. Їх ніщо взагалі не могло змінити. Але тільки рішучі і довершені діла з нашого боку могли створити ясну ситуацію, перекреслити найнебезпечніші для України підступні гітлерівські задуми й зберегти відкритий, чистий шлях для дальшої незалежної визвольної політики. Такими ділами була передовсім виразно висловлена воля українського народу, що він сам вирішує питання свого життя, завжди змагає до відновлення своєї суверенної держави, в

відношення між Україною і сторонніми силами ставить у залежність від їх пошани суверенних прав українського народу, визнання його суверенної Держави. З цих позицій Україна не відступає ніколи, в кожній ситуації, і своїх природніх прав на суверенність не зрікається і під натиском наймогутніших сторонніх сил [5, с. 383–384]».

З цих тез С. Бандери робимо висновок, ідея проголошення відновлення Української Держави в тих умовах мала легітимну мету, тобто правомірну і суспільно прийнятну ціль стратегічного значення у призмі майбутнього українського народу. Акт є цілком виправданою дією разом з наслідками у вигляді жертв та репресій проти національно-визвольного націоналістичного руху та цивільного населення порівняно із життєвими інтересами та природніми правами українського народу та нації. Наслідки Акта, досягнення, які здобув єдиний самостійницький фронт національного державотворення у підпіллі, є також пропорційні жертвам боротьби за УССД. Акт історично та юридично створив передумови для подальшого становлення та розвитку державності в підпіллі, яка, щоправда, не змогла закріпитися та перерости в повноцінну державу, однак, своєю чергою, створила історико-правову площину для боротьби наступних поколінь українців, наприклад, дисидентів, за незалежну Україну, яка в 1991 р. й постане на політичній карті світу.

Ярослав Стецько називає рішення проголосити відновлення державності і творити державне правління закономірною консеквенцією боротьби нації за незалежність, яка використовує кожну міжнародну пригожу ситуацію, щоб задокументувати свою волю до державного незалежного життя. Він пише: «не тому ми проголошували відновлення державності, що ми хотіли тим чином приневолити німців, «розкрити карти», бо того типу історичні акти нації не dokonуються в такому плані, але є вони вимогою власнопідметного ставання нації, незалежні від постави чужої сили, ані недостосовувані до неї... Малося на меті в тій ситуації, коли зударилися світові потуги – вможливити своїй нації сказати своє слово, власне, суверенне... Політичний спротив заіснував уже з днем 30 червня 1941 і дав перспективу для дії у майбутньому [6, с. 29–30]».

У контексті відновлення процесу національного державотворення України на рідних землях Акт 30.06.1941 р. відіграє роль відправної точки. Насамперед це зумовлено тим, що він був проголошений хронологічно першим на рідних українських землях, звільнених від радянського окупаційного режиму. За рахунок цього він стає політично-правовою платформою для подальших державотворчих та правотворчих акцій та процесів – створення державних інституцій, зародження політико-правових інститутів, об'єднання національно-визвольної боротьби навколо УПА, проголошення УГВР тощо.

Відтак, історіографічно Акт 30.06.1941 р. дає змогу інтерпретувати державні інституції українського військового та цивільного підпілля як українську підпільну державність – утворену внаслідок Акта 30.06.1941 р. українську національну державність у підпіллі. З позиції розвитку історико-правової думки, переоцінення розуміння минулого в науковому середовищі, розгляд Акта 30.06.1941 р. хронологічно першим державотворчим юридичним кроком на рідних землях із моменту їх деокупації дає право на існування науковій концепції Української підпільної держави.

Висновки. Проаналізувавши правову природу Акта проголошення відновлення Української Держави, його зміст та історико-правові наслідки, можна стверджувати, що ОУН, проголошуючи незалежницьку декларацію мала на меті

створити правові передумови для подальших процесів державотворення на рідних землях. ОУН у такий спосіб виражала суверенну волю українського народу до побудови власної держави, реалізовувала на практиці природне та невід'ємне право народів та націй на самовизначення, хронологічно першою проголосила відновлення Української Держави. Безперечним є факт, що Акт 30 червня 1941 р. був проголошений в інтересах українського народу та української нації, був проявом самостійницьких прагнень, реалізацією природних прав до побудови власної суверенної держави. Ключовим моментом залишається те, що, на відміну від української радянської державності, встановленої московським режимом, державотворчі дії ОУН мають національну правову природу, продовжують багатомісячний процес державотворення України і черпають свою правність (легітимність) від українського народу, його історії, прав та інтересів, де-факто і де-юре.

Акт 30 червня 1941 р. заклав історико-правовий фундамент для встановлення української національної державності в підпіллі. Так, як цей декларативно-правовий документ незалежницького характеру є хронологічно першим із початку звільнення українських земель від радянського окупаційного режиму (з початку німецько-радянської війни), з легального вступу українських національних збройних формувань на рідні землі, ми вважаємо його відправною точкою для характеристики нової наукової категорії «Українська підпільна держава» як сукупності державних інституцій цивільного та військового українського підпілля, які вели збройну боротьбу проти антидемократичних режимів країн-окупантів, реалізуючи на практиці право народів та націй на самовизначення для побудови Української Держави (УССД), яку було відновлено декларативно-правовим Актом у 1941 р. і яка юридично оформилася на державно-політичній платформі УГВР у 1944 р.

Акт проголошення відновлення Української Держави посідає належне місце в тисячолітній традиції державотворення в Україні та багатомісячній історії українського державотворення. Його роль та значення об'єктивно не є переоціненим щонайменше з огляду на подальші державотворчі та правотворчі процеси 1941–1954 рр., що відбувалися на рідних землях, у правовому сенсі на підставі Акта 30 червня 1941 р. В цьому контексті необхідним є закріплення ВРУ на законодавчому рівні основних засад державної політики в питаннях національно-визвольної боротьби під час і після Другої світової війни, яку вели ОУН, УПА та УГВР як суб'єкт національного державотворення України. Розробка і прийняття відповідного закону дозволить остаточно визначити ключові моменти традиції державотворення України в підпіллі, юридично закріпить взаємозв'язок та спадкоємність української державності в різних історичних етапах ХХ ст., роблячи історико-правовий акцент на Акті проголошення відновлення Української Держави 30 червня 1941 р.

Список використаних джерел

1. Русначенко А. М. Українська національна революція середини ХХ століття : документи і матеріали / упоряд. А. М. Русначенко. Херсон : Олді-Плюс, Стереотип. вид., 2025. 1138 с.
2. Патриляк І. К. Визвольна боротьба ОУН й УПА (1939–1960) : монографія. Київ : ВД АДЕФ-Україна, 2020. 712с. + 64с. ілл.

3. Тищик Б. Й. Становлення української державності на західноукраїнських землях напередодні і в роки Другої світової війни (1937–1945). Львів : Тріада плюс ; Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2006. 92 с.
4. Мамонтов І. О. ОУН і УПА у правовому полі. Київ : Норма права, 2023. 272 с.
5. Конституційна традиція української державності / відп. ред. С. Головатий ; упоряд. О. Середя, М. Трофимук, О. Трофимук, Д. Гордієнко. Київ : Всеукраїнська правозахисна організація «Меморіал» імені Василя Стуса. Юридичне видавництво «Право України», 2021. 680 с.
6. Стецько Я. 30 червня 1941. Торонто ; Онтаріо ; Канада : Гомін України, 1967. 330 с.

References

1. Rusnachenko, A. M. (2025). *The Ukrainian National Revolution of the Mid-Twentieth Century : Documents and Materials* / compiled by A. M. Rusnachenko. Stereotype ed. Kherson : Oldi-Plius.
2. Patryliak, I. K. (2020). *The Liberation Struggle of the OUN and the UPA (1939–1960) : a monograph*. Kyiv : ADEF-Ukraine Publishing House..
3. Tyshchuk, B. Y. (2006). *The Formation of Ukrainian Statehood in Western Ukrainian Lands on the Eve of and during the Second World War (1937–1945)*. Lviv : Triada Plus ; Ivan Franko National University of Lviv.
4. Mamontov, I. O. (2023). *The OUN and the UPA in the Legal Framework*. Kyiv : Norma Prava.
5. *The Constitutional Tradition of Ukrainian Statehood* / ed. by S. Holovaty; comp. by O. Sereda, M. Trofymuk, O. Trofymuk, D. Hordiienko. Kyiv : All-Ukrainian Human Rights Organization “Vasyl Stus Memorial”; Legal Publishing House “Pravo Ukrainy”, 2021.
6. Stetsko, Y. (1967). *June 30, 1941*. Toronto ; Ontario ; Canada : Homin Ukrainy.

THE ACT OF PROCLAMATION OF THE RENEWAL OF THE INDEPENDENCE OF UKRAINE OF JUNE 30, 1941 AS A DECLARATIVE AND LEGAL BASIS FOR NATIONAL STATE-BUILDING IN THE UNDERGROUND

Bogdan Hutiv*, Vladyslav Petryshyn**

**Ivan Franko National University of Lviv,
1 Universytetska St., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: bohdan.gutiv@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-8535-3590*

***Ivan Franko National University of Lviv,
1 Universytetska St., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: vladyslav0333@gmail.com
ORCID ID: 0009-0000-6014-3650*

The article examines the legitimacy and legal nature of the Act of Proclamation on the Renewal of the Independence of Ukraine dated June 30, 1941, adopted by the Revolutionary Directorate of the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN-R). Following the defeat of Ukraine's First Liberation Struggle (1917–1921) and the exile of its governmental institutions, Ukrainian national-political forces sought new strategies to achieve state independence amidst foreign occupation. By the interwar period, the Ukrainian national movement was represented by several factions, including the Ukrainian National Democratic Alliance (UNDO), national conservatives, the exiled UPR government, and nationalist organizations (UVO, LUN, SUNM),

with OUN emerging as the dominant revolutionary, supra-party nationalist organization in 1929, aiming to establish a Ukrainian Independent United State.

The assassination of Colonel Yevhen Konovalts in 1938 intensified internal conflicts within OUN regarding methods of struggle, resulting in the 1940 split between Andriy Melnyk's OUN and Stepan Bandera's Revolutionary OUN. The latter, adopting a more radical and immediate approach, initiated decisive steps to proclaim Ukrainian independence during the geopolitical upheaval of World War II. The II Great Assembly of OUN-R in Kraków (April 1941) endorsed a program of national-liberation struggle, emphasizing reliance on the Ukrainian people's own strength, rejecting dependence on foreign powers, and asserting the principle of self-determination for all nations under Soviet oppression.

Legal and political directives of May 1941 outlined OUN's strategy to exploit the war against the USSR to establish a sovereign Ukrainian state, acting independently while attempting to mitigate opposition from occupying German forces. Preparations for the June 30 declaration were preceded by the creation of the Ukrainian National Committee in Kraków, which united representatives of emigre organizations and sanctioned the mission of the operative group tasked with proclaiming independence in Lviv. The Act was thus grounded in the historical revolutionary mandate of OUN, public support documented in local assemblies across Western and Right-Bank Ukraine, and the moral and spiritual endorsement of prominent religious leaders, including Metropolitan Andrey Sheptytsky, Archbishop Polycarp, and Bishop Hryhoriy, ensuring broad legitimacy despite wartime constraints that precluded a nationwide referendum.

The analysis demonstrates that the Act of June 30, 1941, was not only a political statement but a legally and historically justified action reflecting the sovereign will of the Ukrainian nation. Its proclamation predated, and laid the foundation for, subsequent underground governance structures, the Ukrainian Insurgent Army (UPA), and the Supreme Ukrainian Liberation Council (UHVR). The Act exemplifies a continuity of Ukrainian state-building traditions, linking the interwar revolutionary struggle with the post-war and eventual 1991 independence processes. Moreover, the legal and historical assessment confirms that the Act represented a legitimate exercise of the Ukrainian people's inherent right to self-determination, independent of external powers or temporary occupation, and established a framework for Ukrainian underground statehood.

In conclusion, the Act of June 30, 1941, constitutes a foundational legal and historical milestone in Ukraine's national liberation, demonstrating the initiative, sovereignty, and strategic foresight of the OUN. It created conditions for the development of Ukrainian statehood in exile and under occupation, providing a crucial precedent for the assertion of independence and continuity of Ukrainian legal and political tradition. The study emphasizes the need for legislative recognition of the Act as one of the key elements of the historical, legal, and constitutional tradition of Ukrainian statehood.

Keywords: Ukrainian national state-building in the underground, sovereign will of the Ukrainian people, right to self-determination, Ukrainian underground state, Head of State, Ukrainian national statehood in the underground.

*Стаття: надійшла до редакції 27.03.2026
прийнята до друку 16.04.2026*